

УДК 821.512.122-31.09:94(574)"19"

DOI 10.35254/bsu/2025.71.18

*Досыбаева А.Б.**КР УИАнын Ч.Айтматов атындагы**Тил жана адабият институту,**докторант*

ЖҮСУПБЕК АЙМАУЫТ УУЛУНУН РОМАНДАРЫНДАГЫ ТАРЫХЫЙ ЧЫНДЫК

Кыскача мазмуну

Макалада Жүсүпбек Аймауыт уулунун чыгармачылыгындагы тарыхый чындыктын көркөм чагылдырылышы изилденет. "Акбилек" жана "Карткожо" романдары казак адабиятындагы жаңычыл чыгармалар катары талданып, эпикалык баяндоо менен лирикалык элементтердин айкалышы көрсөтүлөт. Автор прозаиктин фольклордук салттарды текст түзүлүшүнө кандайча киргизгенин, доордун көп кырдуу образдарын жаратканын аныктайт. Ыргактуу кара сөз менен поэтикалык үзүндүлөр чырмалышкан чыгармалардын композициялык өзгөчөлүктөрүнө өзгөчө көңүл бурулат. Изилдөө каармандардын улуттук өзгөчөлүктү ачуудагы социалдык кагылышуулардын жана руханий изденүүлөрдүн ролун белгилейт. "Акбилек" чыгармасындагы аялдардын эркиндиги темасы коомдук аң-сезимдин өзгөрүшүн чагылдырары көрсөтүлөт. "Карткожодо" жеке тагдырлардын улуттук-боштондук кыймылдын окуялары менен байланышы баса белгиленет. Эмгек Борбордук Азия адабиятындагы тарыхый романдын эволюциясын түшүнүүгө салым кошот.

Түйүндүү сөздөр: 1916-жылдагы улуттук-боштондук көтөрүлүш, казак адабияты, көркөм чеберчилик, фольклордук салттар, ыргактуу кара сөз, колониялык саясат, социалдык кагылышуулар, маданий өзгөчөлүк, адабий эволюция, тарыхый эс-тутум

*Досыбаева А. Б.**НАН КР Институт Языка и литературы**им. Ч.Айтматова,**докторант*

ИСТОРИЧЕСКАЯ ПРАВДА В РОМАНАХ ЖУСУПБЕКА АЙМАУЫТ УУЛУ

Аннотация

В статье исследуется художественное воплощение исторической правды в творчестве Жусупбека Аймауыт уулу. Романы «Акбилек» и «Карткожо» анализируются как новаторские для казахской литературы, сочетающие эпическое повествование с лирическими элементами. Автор выявляет, как прозаик интегрирует фольклорные традиции в структуру текста, создавая многомерные образы эпохи. Особое внимание уделено композиционным особенностям произведений, где ритмизованная проза переплетается с поэтическими фрагментами. Исследование подчеркивает роль социальных конфликтов и духовных поисков персонажей в раскрытии национальной идентичности. Показано, как тема женской эмансипации в «Акбилек» отражает трансформацию общественного сознания.

В «Карткожо» акцентируется связь индивидуальных судеб с событиями национально-освободительного движения. Работа вносит вклад в понимание эволюции исторического романа в центральноазиатской литературе.

Ключевые слова: национально-освободительное восстание 1916 года, казахская литература, художественное мастерство, фольклорные традиции, ритмизованная проза, колониальная политика, социальные конфликты, культурная идентичность, литературная эволюция, историческая память

Dosubaeva A.B.

*National Academy of Sciences of the Kyrgyz Republic
Institute of Language and Literature
named after Ch. Aitmatov,
Doctoral candidate*

HISTORICAL TRUTH IN THE NOVELS OF ZHUSUPBEK AIMAUYT UULU

Abstract

This article explores the artistic embodiment of historical truth in Zhusupbek Aimauyt uulu's works. The novels “Akbiyek” and “Kartkozho” combine epic narratives with lyrical elements, integrating folklore traditions into the text structure and creating multidimensional images of the era. Compositional features include rhythmic prose intertwined with poetic fragments. This study examines the social conflicts and spiritual searches of characters in revealing national identity. “Akbiyek” reflects women's emancipation and public consciousness transformation, while “Kartkozho” emphasizes the connection between individual destinies in the national liberation movement. This study contributes to the understanding of the evolution of historical novels in Central Asian literature.

Keywords: national liberation uprising of 1916, Kazakh literature, artistic mastery, folklore traditions, rhythmic prose, colonial policy, social conflicts, cultural identity, literary evolution, historical memory

Адамзаттын коомдук тиричилигинин санжырасы – тарых. Ошондуктан тарыхый чыгармалардын өмүр таанымчыл кызматы өзгөчө мааниге ээ. Мындай чыгармаларда бүгүнкү руханий жашообузга байланыштуу көп маселелер камтылат. Тарыхый темага кайрылуу, тактап айтканда, өткөнгө көз чаптыруу, ошол өткөн заманда айтууга болбой турган жайларды айтууга умтулуу – убакыт талабынан жаралган кубулуш. Анткени адабият – элдин турмушунун күзгүсү. Адабият элдин өткөнүнө көркөмдүк менен сүнгүп кирүү, таануу

аркылуу өнүгөт жана калыптанат.

Алаштын ардактуу уулу А. Байтурсун уулу: «Тарыхтын кызматы – жалпы адам баласынын, тактап айтканда, бүтүн бир журттун, же бир элдин өткөн турмушун өзгөртпөй айтуу» - деп аныктама берет [1,47]. Албетте, адабий чыгармада сүрөттөлүп жаткан мезгил калемгердин ой элегинен өтөт, талданат, жыйынтык чыгарылат. Андан аркысы ошол чыгармага гана тиешелүү сыпатка ээ болуп, окурман алдында кайта жаралып, тарыхый келбети жасалат. Көркөм чыгарма тарыхты бейнелөөдөгү кайталангыс өнөр чыгармасы катарында бааланат.

Казак адабиятындагы тарыхый чыгарма маселеси, таанымдык жана көркөмдүгү жөнүндө жазылган С.Кирабаев, З.Ахметов, Р.Бердибаев, Т.Какишев, Р.Нургалиев, Ш.Елеукенов, А.Нарымбетов, Ж.Дадебаев, Т.Сыдыков сыяктуу изилдөөчүлөрдүн эмгектерин атап өтүү абзел.

Жүсүпбек Аймауыт уулунун чыгармачылыгы тууралуу сөз кылсак, анын эмгектери бир чоң топтом болот. Ырасында, жазуучу өзүнүн кыска өмүрүндө эки роман жана повесть, бир канча пьесаларды жана көптөгөн аңгемелерди, тарыхый кол жазмаларды, котормолорду жана поэмаларды, ырларды жана илимий жактан баалуу эмгектерди жазып калтырган. Анын эмгектеринин бардыгы казак элинин өмүрү менен тарыхына арналып жазылган. Тарыхый теманын казак адабиятында жаралып, калыптанып, үлгүсүн тааныткан алгачкы чыгармалардын катарында калемгердин «Акбилек» менен «Карткожо» романдары өзгөчө орунда турат.

Ж.Аймауыт уулунун чыгармалары — коом менен мезгилдин карым-катышын көрсөткөн көркөм эмгектер, ошону менен бирге казак адабиятына жаңы дем, жаңы жыйынтык алып келген чыгармалар. Бул романдардын жазылуу тарыхы жана жарыяланышы тууралуу маалыматтарды Машхүр Жүсип Көпеев менен Ж. Аймауыт уулунун ортосундагы «каттардан», жазуучу Д. Абилов жана окумуштуу Б. Кенжебай уулунун эскерүүлөрүнөн көп кезиктиребиз.

Ж.Аймауыт уулунун эң чоң эмгеги — «Акбилек». Бул роман «Аялдардын теңдиги» журналынын 1927-жылкы № 2, 5, 10, 11, жана 1928-жылкы № 3,4,9, 10 сандарында басылып чыккан. Казак калемгерлеринин оюн козгогон темалардын бири аялдар теңдиги жана эркиндиги, бактысы болон. Мындай чыгармаларда казак аялдарынын малга сатылып, теңсиздик болуп, боштондук тилеген арыз-

муну ачык көрүнөт.

XX кылымдагы казак прозасын изилдеген профессор З. Бисенгали: «Казак жериндеги агартуу, окуу иштеринин октябрь алдындагы багыты чоң социалдык, коомдук проблемаларды жараткан. Алардын бири жана элдин назарын өзүнө көп бурдурганы — казак кыздарынын боштондук үчүн күрөшүүсү, билимге умтулуусу. Бул күрөштүн канат жайганынан улам эл арасында аңгемеден басма сөз бетиндеги негизги проблемага, көркөм чыгармалардын башкы темасына чейин айланган» — деп көрсөтөт [2,136].

Аялдардын теңдиги маселеси XX кылымдын башындагы казак калемгерлеринин чыгармачылык деңгээлин жаңы белеске көтөргөн тема болду. Бул темада калем кармабаган акын-жазуучулар аз эмес. Казак адабиятында М. Дулат уулунун «Бактысыз Жамал», Т. Жомартбаевдин «Кыз көрөлүк», С. Көбеевдин «Калың мал», С. Торайгыр уулунун «Камар сулуу», «Ким күнөөлүү», М. Кашимовдун «Мундуу Мариям», Ш. Кудайберди уулунун «Адил жана Мария», С. Мукан уулунун «Асия», «Сакып», «Сулуу чач», М. Ауезовдун «Кароосуз күн», А. Айсариндин «Айжандын азабы», С. Сейфуллиндин «Айша», «Жемиштер», Б. Майлиндин «Күлпаш», «Раушан-коммунист», «Ноотунун белгиси», Н. Кулжанованын «Маржан», К. Кемеңгер уулунун «Жетим кыз», «Казак аялдары», «Дүрия», «Назика» ж.б. чыгармалары заман талабынан жаралган көркөмдүк издөнүүлөр болгон. Бул эмгектердин бардыгы: турмуш чындыгын, аялдардын азаттыгы менен теңсиздигин, кубанычы менен кайгысын баяндайт. Ж. Аймауыт уулу да аңгемелеринин көпчүлүгүн казак кыздарынын боштондук алуу жана жаңы заман менен бирге саясий бийиктикке чыгып, ой-санасынын жетилишин, жаркын келечек үчүн күрөшкөр катарында өсүүсүн көрсөткөн темаларга арнады.

Ж. Аймауыт уулу аялдардын теңсизди-

гин мезгилдүү басма сөз беттеринде жарык көргөн «Аялдар күнүнө даярдануу керек» деген сыяктуу макалаларында козгойт. Аял – коомдун негизги күчү, алардын тарбиясына көңүл бөлүү керек деген маңыздуу ойлорун ортого салат. Кеңеш өкмөтүнүн «коомдук мамлекеттик иштерине белсене аралашууга» чакырып өзүнүн ордун табууга мүмкүнчүлүк бербей жаткан «сабатсыздыкты жоюу» маселелерине басым жасайт. Ушул сыяктуу, «Аялды мектепке алгыла!» деген чакырык менен эркектер менен аялдардын укуктарын теңеп, жаңы коомду куруучулардын катарына кошуу жолдорун көрсөтүп, «...сабатсыздык – маданиятсыздыктын белгиси» экендигин айтат [3]. Бул жагдайлар «Акбилек» романында кеңири чагылдырылат.

Казак прозасындагы роман жанрынын кээ бир үлгүлөрүнө карасак, «Акбилек» романы көркөмдүк-стилдик жана композициялык түзүлүшү жагынан өзгөчөлөнүп турат. «Акбилек» романы күчтүү сүрөттөөлөрдөн, көркөм уйкаштан курулган. Кара сөз менен ак ырдын айкалышы аркылуу ырааттуу курулушу, уйкаштын үндөшүүсү окурманды өзүнө буруп турат. Төмөнкү саптарга көңүл буруп көрөлү:

«Карт Алтайдын как башында, алакандай жерде бал татыган тунук суу, түрү да асман, сыры да асман, шарап суу Марка көлү, Марка көлдү алкалаган - ак айылдуу Алтай эли. Алтай эли - Алтай жазы тоо эркеси - кийик болуп башка элдерден бийик болуп, Марка көлдүн шамалында сайран кылып жатканы», - деп көтөрүңкү маанай менен баишталган чыгарма, «Марка көлдүн жээгинде Мамырбайдын Акбилеги, жаш Балташтын сүйгөн жары Эскендири кучактап, сүйүп, бала болуп, эне болуп, көп аялдан дана болуп, көкүрөгүнө багы сыйбай кемеринен чыпылдайт» – деген кадимки ыр саптары менен аяктайт [5, 146-б].

Байкаганыбыздай: кайталоолор бири-бирине жалгашып, уйкашып берилет.

Биринчи сүйлөмдүн соңундагы сөз, сөз айкашы кийинки сүйлөмдүн башында кайталанып, жалгашып өзүнчө ыргак түзүп турат. Уйкаш берип турган бир гана кайталоо эмес, бир нече кайталоолордун катар келет, тактап айтканда, уйкаштык бир гана кайталоолордон турат. Ошондуктан көркөм сөз аркылуу берилген көркөм сүрөттөө окурмандарды бир селт эткизет. Жылуу таасир калтырып, руханий жактан керемет сезим тартуулайт.

Албетте, бул Ж. Аймауыт уулунун элдик поэзиянын элементтерин чыгармасына чебер колдоно алгандыгын айгинелейт. Жазуучунун буга барышынын башкы себеби: проза менен поэзияны улуттук салт менен байытып элдин башынан өткөн түрдүү тагдырды көркөм чыгармага айналдыруу чеберчилиги болуп саналат. Анткени нагыз улуттук бейне жасап, анын мүнөзүн көрсөтүү – тарыхый-адабий процесстин башкы милдетинин бири экенин жазуучу жакшы түшүнгөн. Чындыгында, романдын сюжеттик желеси менен композициялык түзүлүшү чебер түзүлгөн. Чыгарманын өзгөчөлүктөрү ушундай түзүлүштүк системадан көрүнөт. Бул жөнүндө А.Исимакова: «Поэзиянын негизинде өнүккөн казак прозасы тарыхый жактан кеч, түзүлүшү жагынан татаал кубулушка кирет. Ошондой болсо да алар казак сөз өнөрүндөгү романдын калыптанышына таасирин тийгизгендиги чындык. Ошондуктан өткөн кылымдын соңуна карай казак сөз өнөрүнүн тиреги роман экени да белгилүү. Жагдайдын мындай калыптанышына орус реалисттик романдарынын таасири өзгөчө болду. Жалпы азыркы казак романын оозеки адабияттын таасиринде баяндалган салт менен жаңы багыттагы адабияттын синтези десек жаңылышпаймыз» - деген пикирин билдирет [4, 50 б.].

Чындыгында, чебер тилди көркөм колдонуп: *«Күн жылт этсе, төрт түлүк мал карагайлуу карт Алтайды, Алтай сындуу энесинин көкүрөгүн аймалашып, ооналак-*

тап, ууз басып, жайылып жатканы. Байыркы Алтайдың как башында, алакандай жеринде, бал татыган сулуу, түрү да асман, сыры да асман, шарап сулуу Марка көлү. Марка көлдү алкалаган — ак айылдуу Алтай эли — Алтай эли Алтай жазы тоо эркеси кийик болуп, башка элдерден бийик болуп, Марка көлдүн шамалында сайран кылып жатканы», — деп кишини эркисизден суктандырат [5, 146].

Академик-окумуштуу Серик Кирабаев: «Ак ыр үлгүсүндөгү чыгарманын тили Жүсүпбектин чечен, тил өнөрүнө канык элдин ыргактуу, уйкаштуу сөз өнөрүн көркөм прозага киргизүүгө жасаган талабы зор. Аны бул драмада да кеңири пайдаланган. Ал эми, тескерисинче, ырдын өзүн Жүсүпбек ыргактуу прозага ылайыктап, оозеки кепке жакындатып, эркин уйкаш менен жаратат. Жүсүпбектин ыргактуу прозасы – чечендик өнөр кеңири өнүккөн эл адабиятынын үлгүсүн жаңы жанрларда жаңыча пайдаланууга жасалган чоң башат» - деп жазат [6, 180 б.].

XX кылымдын 20-30-жылдары Ж.Аймауыт уулу, Б.Майлин, Г.Мүсүреповдордун ырдын кээ бир элементтерин киргизип, өзүнчө бир проза түрүн жасаганы белгилүү. Алар алгач ирет буларды тажрыйба катарында киргизгендери менен түптөп келгенде казак адабиятын байыткан өзүнчө бедери бар чоң мураска айлангандыгы анык.

Башкы өзгөчөлүк катарында негизги каарман – Акбилектин тагдыр-таалайын көрсөтүү аркылуу казак өмүрүн, аял теңдиги маселесин социалдык деңгээлге чейин көтөрдү. Изилдөөчү Л. Щепилованын сөзү менен айтсак: «Ар бир улуу жазуучунун чеберчилигинин өзгөчөлүгү көпчүлүк учурда анын чыгармасынын тилинен көрүнөт» [7, 297 б.].

Демек, жазуучунун эмгеги менен чыгармачылыктын башкы максаты, көрсөткүчү менен жемиши – чеберлик. Чындыгында: «Чеберлик адамзаттын узак тарыхында,

өмүр менен эмгек тажрыйбасында калыптанып, барган сайын жетилип, чыңдалып келе жаткан өтө кадырлуу касиет. Кооз шаарлар, керемет сарайлар, ажайып имараттар, керемет сүрөттөр менен сымбаттуу скульптуралар, кооз жасалгалар, техника жана турмушта колдонулган буюмдардын өзү чеберликти талап кылары анык. Албетте, чеберликтин сыпаты жана мазмуну бирдей эмес, ар кыл болот. Анткени, чебердин да чебери бар. Ошондуктан чеберлик объектисинин өзгөчөлүгүнө карай, чебердин таланты менен тажрыйбасына жараша ар кандай натыйжа берет» [8, 3 б.].

Ж.Аймауыт уулунун «Карткожо» романы 1926-жылы Кызылорда шаарында жарык көргөн. Анда дүрбөлөң жылдардагы казак өмүрү, социалдык-коомдук жагдайлар, кедей-кембагалдардын турмуш-тиричиликтери кеңири сүрөттөлөт. Казак кандай эл, алар төңкөрүштү кандай кабыл алат? Эмне утту, эмнеден утулат? Улуттук максат кандай болду? Чыгарма ушул суроолорго так жооп берет деп ойлойбуз. Анткени, XX кылымдын башындагы казак жериндеги саясий өзгөрүштөр жана ошол өзгөрүштөрдүн элге тийгизген пайдасы менен зыянын сүрөткерлик менен сыпаттап берген нагыз реалисттик чыгарма. Бул тууралуу адабиятчы-окумуштуулар арасында ар кандай ой-пикирлер бар. Адабиятчы-окумуштуу Д. Ыскак уулу: «Карткожо революциядан кийин ойгонуп, коомдук турмушта өз ордун таба баштаган казак жаштарынын типтүү бейнесинин даражасына көтөрүлө алган образдардын бири» [9, 78 б.] десе, «Карткожо ким?» деп атаган профессор Г. Эсим Карткожонун жан дүйнөсүнө дүйнө таанымына үнүлүп: «XX кылымдын башындагы казак турмушун дал Жүсүпбектей сүрөттөгөн калемгер табуу кыйын. Себеби, Жүсүпбек ошол замандын балапаны, көзү көргөн доор кушу. Бул бир. Экинчиден, ажайып талант ээси, илимий тил менен жеткизе албаган иштерди сөз өнөрү менен ээн эркин бере

салган» дей отуруп, Карткожо тууралуу: «...Карткожо — жазуучунун көркөм чыгармадагы өзүнүн бейнеси. Ал эми аңгемени байсалдуу мотивге түшүрсөк, бул түшүнүк дурус болуп чыкпайт. Анын эч башкы себеби, Карткожо интеллигентт коомго үлгү болорлук каарман эмес. Анын терең ойлору да жок, кээ бир маанилүү, маңыздуу иштерден тыш болуп, сырттан байкоочу сыяктуу көптөгөн иштерге эч кандай катыштыгы жок болуп, өзүнчө жүрөт. Аны эмес Карткожонун 1916-жылкы көтөрүлүш тууралуу да түшүнүгү өтө тар, көтөрүлүштүн себебин да билген эмес. Бирок анда ынтаа-талап бар, ал окуйт, орусча билет. Карткожонун аракетинин өзү жетиштүү» экендигине басым жасайт.

«Жүсүпбектин жазгандары абдан көп. Анын соңку чыгармасы — «Карткожо». Белгилей кетчү нерсе: «Карткожонун» көркөмдүк жагы, турмуштусыпаттоо түрү тууралуу. Бул жагынан караганда «Карткожо» — казак адабиятында чоң окуя. ...Биздин адабиятыбызда тил жагынан «Карткожо» казакча жазылган романдардын баарынан артык» [10] - деп кезинде замандашы С. Садуакас уулу жазуучунун көркөмдүк чеберлигин таанып, жогору баа берген.

Сюжеттик желеси, негизги өзөгү ошол мезгил үчүн өтө маңыздуу болгон тарыхый окуя — 1916-жылы болгон улуттук-азаттык көтөрүлүшкө негизделген. Анын чыгармаларында сүрөттөлгөн замандын өзгөчөлүктөрү менен өзүнүн келбетин тааныткан поэтикалык кубат тарыхый жактан ынанымдуу сүрөттөлгөн. Каарманы Карткожо болсун, мейли башкасы болсун мүнөздүк өзгөчөлүктөрүнөн турган жагдайынан улам чыккан окуялар желеси чыныгы сыпатта берилет.

Элдин кандай гана мезгил болбосун чыдабай, боштондук, теңдик, эркиндик үчүн болгон күчүн аябай күрөшкөндүктөн тынчтыкта сүрөттөгөн чыгармада күрөшкерлик идея пайда болуп отурат. Академик С. Кирабаев: «Жашырбай айтсак, биздин

бүгүнкү профессионалдык, дүйнөгө таанылган адабиятыбыз ошол жылдардын жемиши. Адабият жанрларын байытып, калыптандырган. Замандын ыркына кете бермей, анын кайчылыктарына сын көз менен караган, адамзатка орток мурас калтырган жазуучуларыбыз да аз болгон жок. Ошондуктан барды бардай, жокту жоктой дал айтуу, ар кандай кубулушту диалектикалык карама-каршылыгы менен, өнүгүү, өзгөрүү үстүндө көрүү, изилдөө - биздин башкы милдетибиз. Чындыгында, адабият — өмүр күзгүсү. Турмушта болгон, коомдук чындыктан жаралган жагдайлар жана алардын адабияттагы көрүнүшү да тарыхтан өз ордун алууга тийиш» - деп жазат [6, 6 б.].

Романдын башкы каарманы Карткожонун өсүү эволюциясын көрсөтүү менен казак коомунун тынчтыгын, өзгөрүштөрү менен күрөштөрүнүн табиятын, падыша өкмөтүнүн колониалдык саясатын, элибизге кайгы алып келген 1916-жылкы окуяны, кеңеш өкмөтүн орнотуудагы казак эмгекчилеринин орус большевиктери менен достук мамилесин, кеңеш өкмөтүнүн учурунда болгон турмуштун чындыктарын көркөм бейнелеп берген. Ошентсе да, «Карткожо» романы даректүү чыгарма эмес, Жүсүпбектин өмүр таржымалын көркөм баяндаган тарыхый дүнүйө. Бул чыгарма Ж. Аймауыт уулунун чыгармачылык табылгасы болуу менен катар, азыркы казак адабиятынын да табылгасы болуп саналат. Бир доордун чындыгы көркөм өнөр чындыгына айланган, сегиз кырдуу, бир сырдуу нагыз элдик чыгарма.

Карткожонун образы — бүткүл казак кедейлеринин жыйынтык образы. Ошол образ аркылуу казак элинин феодалдык коомдо көргөн зордук-зомбулугу да, эл билеген, эл башкарган даанышмандыгы менен баатырдыгы да, жаңы замандын илебин сезип, күрөшкөн кадыр-касиети да көрүнүп турат.

«Карткожо» романы аркылуу эскинин өчүп, жаңынын өсүп келе жаткан зама-

нында күрөшкерлик даражага көтөрүлгөн Карткожодой кадырлуу инсанды тааныйбыз. Карткожонун көз карашындагы, дүйнө танымындагы прогрессивдүү динамика ынанымдуу өнүгүп отурат. Буга романдын сонундагы Карткожонун саясий күрөшкер, коомдук кайраткер катарында көрүнүшү далил.

Алыс айылдан келип окуган Карткожо окууга дилгир, зирек болгон. Бирок «далай адилетсиздиктерди» көрүп өстү. «Курбу-курдаштары менен байдын балдары анын тонун да жырткан, китебин да чачкан, өгүзүн жыгып, кууп жиберип, далай жөө калтырышкан». Мунун баарын Карткожо кедейлигинин азабынан көрөт. *«Аттиң, менин кедейлигим-ай! – дейт ал дайыма ойлонуп. Эмне ошолордун менден акылы артыкпы? Зээни артыкпы? Артык болсо, малы артык болгондур. Дүнүйө чиркин-ай! Кегимди алар күн болор бекен!..»* [5, 35 б.] -деп эзилип жүргөн каарман болгон. Анын кийинки өмүрү кандай болду? Караңыз! *«Күчтүүдөн кордук көрүп, жери да, жесири да кетип, арызын кимге айтарын билбей каңгып жүргөн казакка кадам иштеген кайрымдуу жигит ким? Базарда акчасын алдырып, зардап келе жаткан казакты аяган, чөнтөгүндөгү болгон тыйынын кармата салган мээримдүү жигит ким?... Шакирттердин жыйналышында уюмдун иши тууралуу баяндама кылып, кемчиликтерди айтып, өз милдетин мыкты аткарып, ишеним алып турган жигит ким? Карткожо, Карткожо, Карткожо...»* [5, 139-140 бб.].

Карткожо - бийик белестен көрүнүп турган кайраткер-күрөшкер. Жазуучу Карткожонун жан дүйнөсүн, турмушка, эмгекке болгон көз карашын системалуу өнүктүрүп, ошол аркылуу элибиздин баштан өткөргөн татаал жолдорун ишенимдүү сүрөттөйт. Негизинде, жазуучу

элдин өмүрү, турмуш-тиричиликтерине терең үнүлүп, каармандарынын иш-аракеттерин ынанымдуу сүрөттөйт. Казак айылынын көрүнүштөрү, казак үй-бүлөсүнүн кыйналган турмушу, жашоого, коомго деген көз караштары реалисттик сыпатта сүрөттөлөт.

«Окуя феодализм топурагында, феодализм доорунда өмүр кечкен адамдын казак талаасындагы ажайып көрүнүштөрдү андап сезип, жаңы адамдын кандай жагдайда коомдук, таптык, агартуучулук идеяга карай жылышынын мыйзамдуу жолу баяндалат» [11, 107 б.].

Карткожонун өсүп-жетилүүсү, калыптанышы – романдын өзөгү. Мунун баары Карткожонун баскан жолу, өмүр-тагдыры аркылуу көркөм сүрөттөлөт. Жазуучунун кол тамгасынан турмуштун сырдуу сүрөттөрү, стили өзгөчө ритм менен, чабыт менен баяндалат.

«Карткожо» романы – жазуучулук жөндөм менен көп изденүүнүн натыйжасы. Белгилүү мезгилдин тарыхый чындыгы менен катар руханий, маданий образын түзүүдө чыгармачылык чеберликтин мыкты үлгүсүн көрсөткөн чыгарма.

Жыйынтыктап айтканда, Ж. Аймауыт уулунун прозалык мурасы – ХХ кылым башындагы казакадабиятынын өнүгүшүнө чоң салымын кошкон, байыткан көркөм чыгармалар. Көркөм адабиятты – өмүр чындыгынын шооласы десек, жазуучу каалаган теманы алып, ылгабай эле жазып салган эмес. Кандай гана теманы албасын турмуштун өзүнөн алып, адамгерчилик асыл касиеттерди даңазалайт. Ал эми өзү көрүп-билген жайларды гана тереңден толгоп, өзгөчө чабыт менен, ритм менен жазган. Каармандын жан-дүйнөсү менен иш-аракетин, психологиясын, ой-арманын, ички сезимин, ой толгоолорун болмуш менен кубулушка тиешелүү сезимдерин чебер черте билген.

Адабияттар

1. Байтұрсынов, А. Ақ жол / А. Байтұрсынов. – Алматы : Жалын, 1991. – 465 б. – Текст : непосредственный = Байтұрсынов, А. Ақ жол / А. Байтұрсынов. – Алматы : Жалын, 1991. – 465 с. – Текст : непосредственный.
2. Бисенғали, З. ХХ кылымдын башындагы казак прозасы / З. Бисенғали. – Алматы : Мектеп, 1989. – 136 б. – Текст : непосредственный = Бисенғали, З. Казахская проза начала ХХ века / З. Бисенғали. – Алматы : Мектеп, 1989. – 136 с. – Текст : непосредственный.
3. Аймауыт уулу, Ж. Әйелді мектепке алындар / Ж. Аймауыт уулу // Ақ жол. – 1926. – 24 қаңтар. – Текст : непосредственный = Аймаут уулу, Ж. Принимайте женщин в школу / Ж. Аймаут уулу // Ақ жол. – 1926. – 24 января. – Текст : непосредственный.
4. Исмакова, А. Казахская художественная проза. Поэтика, жанр, стиль / А. Исмакова. – Алматы : Ғылым, 1998. – 394 с. – Текст : непосредственный = Исмакова, А. Казахская художественная проза. Поэтика, жанр, стиль / А. Исмакова. – Алматы : Ғылым, 1998. – 394 с. – Текст : непосредственный.
5. Аймауыт уулу, Ж. Чығармалары / Ж. Аймауыт уулу. – Алматы : Жазуучу, 1989. – 560 б. – Текст : непосредственный = Аймаут уулу, Ж. Сочинения / Ж. Аймаут уулу. – Алматы : Жазушы, 1989. – 560 с. – Текст : непосредственный.
6. Қирабаев, С. Жүсүпбек Аймауытов / С. Қирабаев. – Алматы : Ана тілі, 1993. – 220 б. – Текст : непосредственный = Кирабаев, С. Жусупбек Аймаутов / С. Кирабаев. – Алматы : Ана тили, 1993. – 220 с. – Текст : непосредственный.
7. Щепилова, Л. Введение в литературоведение / Л. Щепилова. – Москва : Просвещение, 1956. – 297 с. – Текст : непосредственный = Щепилова, Л. Введение в литературоведение / Л. Щепилова. – Москва : Просвещение, 1956. – 297 с. – Текст : непосредственный.
8. Көркөмдүк кілті – шеберлік. – Алматы : Ғылым, 1985. – 348 б. – Текст : непосредственный = Ключ к художественности – мастерство. – Алматы : Ғылым, 1985. – 348 с. – Текст : непосредственный.
9. Ысқаков, Д. Акбилек әлемі / Д. Ысқаков // Жұлдыз. – 1990. – № 4. – Текст : непосредственный = Искаков, Д. Мир Акбилек / Д. Исаков // Жулдыз. – 1990. – № 4. – Текст : непосредственный.
10. Садуақасов, С. Адабият әңгімелері / С. Садуақасов // Еңбекші казак. – 1927. – 15 ақпан. – Текст : непосредственный = Садуакасов, С. Литературные беседы / С. Садуакасов // Енбекши казах. – 1927. – 15 февраля. – Текст : непосредственный.
11. Елеуқенов, Ш. Замандас парасаты / Ш. Елеуқенов. – Алматы : Жазуучу, 1977. – 300 б. – Текст : непосредственный = Елеуқенов, Ш. Мудрость современника / Ш. Елеуқенов. – Алматы : Жазушы, 1977. – 300 с. – Текст : непосредственный.